

МАСОФОВИЙ АУДИТНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА МОЛИЯВИЙ МОНИТОРИНГДАН Фойдаланиш масалалари

Яриев Шерзод Шукуржанович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

ORCID: 0009000181099051

shshyariev@gmail.com

Аннотация. Мақолада масофавий аудитни ташкил этишда молиявий мониторингдан фойдаланиш масалалари ёритилган. Аудитда молиявий мониторингдан фойдаланиш бўйича илмий ишлар ва меъёрий хужжатлар таҳлил этилиб, хулоса ва таклифлар берилган.

Калит сўзлар: молиявий назорат, аудит, масофавий аудит, аудитнинг стандартлари, мониторинг.

ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННЫХ ПРОВЕРОК

Яриев Шерзод Шукуржанович

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В статье описано использование финансового мониторинга при организации дистанционного аудита. В ходе проверки были проанализированы научные работы и нормативные документы по использованию финансового мониторинга, даны выводы и предложения.

Ключевые слова: финансовый контроль, аудит, дистанционный аудит, стандарты аудита, мониторинг.

ISSUES OF USING FINANCIAL MONITORING IN ORGANIZING REMOTE AUDITING

Yariev Sherzod Shukurzhanovich

Tashkent State University of Economics

Abstract. The article describes the use of financial monitoring when organizing a remote audit. During the audit, scientific works and regulatory documents on the use of financial monitoring were analyzed, and conclusions and suggestions were given.

Keywords: financial control, audit, remote audit, auditing standards, monitoring.

Кириш.

Малакатимизда Давлат бюджети харажатларининг самарадорлигини ошириш, бюджет қонунчилиги бузилишининг профилактикасини кучайтириш ва масофавий молиявий назоратни кенгайтириш, замонавий ахборот технологиялари ва маълумотлар базаси воситасида текшириш объектлари ва мақсадларини аниқлаш йўли билан кам самарали текширишларни қисқартиришга қаратилган қатор чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 27 августдаги “Давлат молиявий назорати тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6300-сон ва 2024 йил 10 июлдаги “Бюджет маблағларидан фойдаланиш устидан молиявий назоратни кучайтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-100-сон фармонлари қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 10 июлдаги “Бюджет маблағларидан фойдаланиш устидан молиявий назоратни кучайтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-100-сон фармонида вазирликлар ва идораларда - бюджет маблағлари тақсимловчиларида ички аудит тизимини такомиллаштириш, шунингдек Давлат бюджети маблағларидан мақсадли ва самарали фойдаланишни таъминлаш учун жамоатчилик иштироки ва назоратини кенгайтириш мақсадида:

Ҳисоб палатаси томонидан Ўзбекистон консолидациялашган бюджети ижросининг ташқи аудити ўтказилади ва унинг натижалари бўйича тегишли хулосалар тайёрланади;

2025 йилдан бошлаб устав фондида (устав капиталида) давлат улуши 50% ва ундан ортиқ бўлган йирик ташкилотлар фаолияти аудитдан ўтказилади;

стратегик ва ахборот-технологик аудит турлари жорий этилади деб белгилаб қўйилган.

Бизнинг фикримизча, стратегик ва ахборот-технологик аудит турларидан бири бўлиб, масофавий аудит ҳисобланади.

Давлат молиявий назорати ва молиявий мониторинг ягона ахборот базасига эга бўлиб, бу бухгалтерия ҳисобини такомиллаштириш шароитида молиявий кўрсаткичларнинг ўзаро боғлиқ тизими, бухгалтерия ҳисоби ва ҳисобот тизимини яратишнинг ягона услубий тамойиллари қўлланилишида намоён бўлади.

Адабиётлар шарҳи:

Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси – ҚОМУС.ИНФОда мониторинг қуйидагича эътироф этилган: **“Мониторинг** (инг. мониторинг — кузатиш, назорат қилиш) — маълум бир ҳодиса ёки жараённинг ҳолатини кузатиш, ҳисобга олиш, баҳолаш ва истиқболини белгилаш. Мониторинг кундалик ҳаётнинг барча соҳаларида қўлланади. Мас, экология соҳасида ер фонди ҳолати бўйича кузатишлар тизими ер Мониторинги деб аталади. Бундай Мониторинг ердаги ўзгаришларни ўз вақтида аниқлаш, уларни баҳолаш, салбий жараёнларнинг олдини олиш ва бартараф этиш мақсадини кўзлайди” (Энциклопедия, 2022). Мониторинг сўзининг тор маъноси кузатиш, назорат қилишдир.

Инглиз тилидан сўзма-сўз таржима қилинган "мониторинг" атамаси жараённинг исталган натижага ёки дастлабки тахминларга мувофиқлигини аниқлашни англатади. Халқаро стандартлаштириш ташкилоти мониторингни талаб қилинадиган ёки қутилаётган самарадорлик даражасидаги ўзгаришларни аниқлаш учун ўтказиладиган тизимли текширувлар, кузатувлар, сўровлар ва шартларни аниқлаш, деб таърифлайди (Словарь, 2009).

Мониторинг – бу жараёнларнинг мўлжалланган тарзда ишлашини таъминлаш учун одатда раҳбарият томонидан бошқариладиган доимий жараён. Мониторинг - бу

жараёнда самарали детектив назорат. Мониторинг ҳаракатларининг типик хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

-кўпинча аудит усулларидан фойдаланиш мумкин бўлса-да, аудитга қараганда камроқ тузилган;

-аудитга бо'лган эҳтиёжни аниқлаши мумкин;

-ички аудит ёки мувофиқликни ўз ичига олиши мумкин (ahia.org, 2022).

Варфоломеевнинг (2021) қайд этишича, молиявий мониторинг - бу назорат ва қонун талаблари ёки бошқа норматив ҳужжатлар талабларини бузган тақдирда жавобгарлик белгилашдир.

Бошқа манбада, "Молиявий мониторинг - бу молиявий интизомни мустаҳкамлаш ва уни бошқариш учун масъул бўлган давлат органлари томонидан бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида субъектларнинг молиявий-хўжалик фаолияти кўрсаткичларини танлаш, қайта ишлаш ва таҳлил қилиш жараёни" сифатида эътироф этилган.

Синцованинг (2024) таъкидлашича, "Ҳозирги вақтда ташкилотда молиявий оқимларни текшириш ва фаолиятнинг молиявий жиҳатлари мониторинг қилиш усуллари долзарб масала ҳисобланади. Ҳозирги вақтда ички аудит, молиявий назорат ва молиявий мониторинг давлат молиявий назоратининг муҳим воситалари сифатида қаралмоқда".

Козновнинг (2024) ёзишича, Молия вазирлигининг 2024 йил 6 июлдаги 282-сон буйруғи билан "Фаолияти Украина Молия вазирлиги томонидан амалга ошириладиган бирламчи молиявий мониторинг субъектлари томонидан молиявий мониторингни амалга ошириш, давлат томонидан тартибга солиш ва назорат қилиш тўғрисида"ги низом тасдиқланди. Ҳужжат 2024-йил 1-августдан кучга киради.

Наркевичнинг(2016) ёзишича: "Солиқ мониторинги" атамаси солиқ органлари амалиётида солиқ тўловчининг аудитдан олдинги таҳлилини амалга ошириш билан боғлиқ ҳолда қўлланилади. Мониторингнинг асосий мақсади солиқ органлари томонидан назорат қилинадиган солиқ, валюта ва бошқа қонун ҳужжатларининг бузилишига олиб келиши мумкин бўлган хавfli операцияларига ўз вақтида чора кўриш ва уларнинг олдини олиш орқали солиқ органлари ва йирик солиқ тўловчилар ўртасида ҳамкорлик алоқаларини яратишдан иборат.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодексининг (2024) "Солиқ мониторинги тўғрисидаги умумий қоидалар" номли 169-моддасида солиқ мониторингни қуйидагича эътироф этилган: "Қуйидагилар солиқ мониторингининг предметидир: солиқ тўғрисидаги қонунчиликка риоя этиш, ўзига нисбатан солиқ мониторинги ўтказилаётган юридик шахс томонидан солиқлар ва йиғимларни ҳисоблашнинг тўғрилиги, тўлиқ ва ўз вақтида тўланганлиги (ўтказиб берилганлиги).

Солиқ мониторинги ушбу Кодексга мувофиқ юридик шахс қайси солиқлар ва йиғимларга нисбатан солиқ тўловчи ёки солиқ агенти бўлса, барча шундай солиқлар ва йиғимларни қамраб олади.

Солиқ тўловчилар учун солиқ мониторинги ихтиёрийдир.

Солиқ мониторинги солиқ мониторингини ўтказиш тўғрисидаги қарор асосида солиқ органи томонидан амалга оширилади.

Юридик шахс, агар унинг олдинги йил учун даромадлари йиллик молиявий ҳисобот маълумотларига кўра камида беш миллиард сўмни ташкил этган бўлса, солиқ мониторингини ўтказиш тўғрисидаги ариза билан солиқ органига мурожаат қилишга ҳақли".

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, молиявий мониторинг Ҳисоб палатаси, Бош прокуратура ҳузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаментининг давлат молиявий назорат инспекцияси томонидан ўтказилса, солиқ мониторинги солиқ хизмати органлари томонидан ўтказилар экан.

Тадқиқот методологияси.

Тадқиқотимиз давлат секторида масафовий аудитни ташкил этишда молиявий мониторингдан фойдаланиш масалаларига бағишланган. Тадқиқот жараёнида назарий материалларни умумлаштириш, амалий материалларни таққослаш ва статистика каби усуллардан фойдаланилиб хулоса ва таклифлар ишлаб чиқилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Бугунги тезкор ва мураккаб бизнес муҳитида анъанавий аудит ҳар доим ҳам ташкилотларга юзага келадиган хавф ва муаммоларни аниқлаш ва ҳал қилиш учун керакли маълумотларни ўз вақтида тақдим этмаслиги мумкин. Ташкилотнинг молиявий операцияларини, ички назоратни ва рискларни бошқариш жараёнларини реал вақт режимида баҳолашни ўз ичига олган доимий мониторинг ушбу муаммонинг инновацион ечими сифатида пайдо бўлди.

Масофавий аудитда мониторингнинг афзалликлари:

1. Рискларни аниқлаш ва баҳолаш яхшиланади: Узлуксиз мониторингнинг асосий афзалликларидан бири бу реал вақт режимида хавфларни аниқлаш ва баҳолаш қобилиятидир. Транзакциялар содир бўлганда маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилиш орқали аудиторлар мумкин бўлган муаммолар ёки аномалияларни анъанавий даврий аудитларга қараганда тезроқ ва аниқроқ аниқлашлари мумкин. Бу ташкилотларга юзага келадиган хавфларни ҳал қилиш, таҳдидларни юмшатиш ва мақсадларига эришиш қобилиятини ошириш имконини беради.

2. Аудит самарадорлигини ошириш: Узлуксиз мониторинг маълумотларни йиғиш, текшириш ва таҳлил қилиш каби мунтазам вазифаларни автоматлаштириш орқали аудит самарадорлигини сезиларли даражада ошириши мумкин. Маълумотларни янги технологияларидан фойдаланган ҳолда таҳлил қилиш, аудиторлар ушбу вазифаларни бажариш учун зарур бўлган вақт ва кучларни қисқартириши мумкин, бу эса уларга хавфларни баҳолаш, назоратни баҳолаш ва стратегик режалаштириш каби юқори қийматли фаолиятга эътибор қаратиш имконини беради.

3. Ички назорат кучайтирилади: Ташкилотнинг ички назоратини доимий равишда баҳолаш орқали аудиторлар реал вақт режимида потенциал заиф ёки камчиликларни аниқлашлари мумкин, бу эса ташкилотларга тузатиш чораларини тезроқ амалга ошириш имконини беради. Бу хатолар, фирибгарлик ёки тартибга солиш талабларига риоя қилмаслик эҳтимолини камайтирадиган янада мустаҳкам назорат муҳитига олиб келиши мумкин.

4. Манфаатдор томонлар ишончининг ортиши: Доимий мониторинг молиявий маълумотларнинг тўғрилиги ва тўлиқлигига ўз вақтида ва ишончли ишончни таъминлаш орқали манфаатдор томонларнинг ташкилотнинг молиявий ҳисоботи ва ички назоратига бўлган ишончини ошириши мумкин. Бу охир-оқибат инвесторлар, тартибга солувчилар ва бошқа манфаатдор томонлар ўртасида ишончининг ошишига олиб келиши мумкин, бу эса ташкилотнинг обрўсини ва инвестиция киритишни қўллаб-қувватлайди.

Юқорида келтирилган афзалликлар билан бир қаторда аудитда мониторингнинг баъзи чекловлари ҳам мавжуд.

1. Нарх ва мураккаблик: Аудитда узлуксиз мониторингни амалга ошириш қиммат ва мураккаб бўлиши мумкин, чунки у технологик инфратузилма, маълумотларни таҳлил қилиш воситалари ва ходимларни ўқитишга катта сармояларни талаб қилиши мумкин. Ташкилотлар доимий мониторингнинг потенциал афзалликларини бундай тизимни жорий қилиш ва қўллаб-қувватлаш учун зарур бўлган харажатлар ва ресурсларга нисбатан синчковлик билан ўлчашлари керак.

2. Маълумотларнинг махфийлиги ва хавфсизлиги билан боғлиқ муаммолар: Доимий мониторинг маълумотларнинг махфийлиги ва хавфсизлиги билан

боғлиқ хавотирларни келтириб чиқариши мумкин, чунки у катта ҳажмдаги молиявий маълумотларни тўплаш, сақлаш ва таҳлил қилишни ўз ичига олади. Ташкилотлар молиявий маълумотларнинг махфийлигини таъминлаш учун ўзларининг доимий мониторинг тизимлари маълумотларни ҳимоя қилиш бўйича амалдаги қоидалар ва илғор амалиётларига мувофиқ ишлаб чиқилиши ва ишлашини таъминлаши керак.

3. Технологияга потенциалига ҳаддан ташқари боғлиқлик: Технология узлуксиз мониторингни амалга оширишда муҳим роль ўйнасада, аудиторлар автоматлаштирилган тизимлар ва маълумотларни таҳлил қилиш воситаларига ҳаддан ташқари ишонмасликдан эҳтиёт бўлишлари керак. Инсоний мулоҳазалар, профессионал скептицизм ва экспертиза аудит жараёнининг муҳим таркибий қисмлари бўлиб қолади ва аудиторлар технология ва инсон аралашуви ўртасида тегишли мувозанатни сақлашни таъминлаши керак.

4. Стандартларни ўрнатиш муаммолари: Мониторинг аудитда нисбатан янги ёндашув бўлганлиги сабабли, ундан фойдаланишни тартибга солувчи аниқ ва изчил стандартлар ва йўриқномалар етишмаслиги мумкин. Аудиторлар ўзларининг доимий мониторинг амалиётлари мувофиқ ва долзарб бўлиб қолишига ишонч ҳосил қилиш учун янги норматив ўзгаришлардан хабардор бўлишлари ва стандартларни белгилаш жараёнида фаол иштирок этишлари керак.

Молиявий мониторингнинг мақсади давлат корхоналарининг молиявий-хўжалик фаолияти билан боғлиқ фискал рискларни баҳолаш ва таҳлил қилишдан иборат.

Юртимизда 30 мингга яқин бюджет ташкилоти ва давлат корхоналари бўлиб, уларни жойига чиқиб ўрганишга кўп вақт ва маблағ кетади. Шунинг учун Ҳисоб палатасида “Масофавий назорат маркази” ишга туширилди. Энди илғор хорижий тажриба асосида 36 та риск-таҳлил мезонлари ва индикаторларини такомиллаштириш зарурлиги таъкидланди.

Ҳисоб палатасининг ягона “Масофавий назорат” маркази таҳлиллари асосида аниқлашча, Андижон давлат университетида жами 39,3 млрд сўм нақд пул маблағлари талон-торож қилинган. Жумладан:

— контракт маблағлари ҳисобидан стипендиясиз шаклда таҳсил олган 8 761 нафар талабага 25,1 млрд сўм ортиқча стипендия ҳисобланиб, тўлов қайдномалари сохталаштирилган;

— талабалар томонидан тўланган 9,3 млрд сўм тўлов-контракт суммалари университет ҳисоб рақамига кирим қилинмаган;

— талабаларга ҳисобланган 2,7 млрд сўм рағбатлантириш маблағлари тарқатилмасдан, уларнинг имзолари сохталаштирилган;

— бюджет маблағлари ҳисобидан 2 226 нафар талабага битта давр учун икки мартадан 1,1 млрд сўм ортиқча ҳисобланган стипендия ўзлаштирилган;

— талабалар ётоқхона ижарасидан тушган 911,8 млн сўмлик нақд пуллар университет ҳисоб рақамига кирим қилинмасдан ноқонуний ўзлаштирилган.

— университетга хизмат уйи харид қилиш учун жисмоний шахс билан 2,5 млрд сўмлик тўғридан-тўғри шартнома тузиб, шундан 300 млн сўми нотўғри ўтказилган.

Хулоса ва таклифлар.

Мониторинг аудиторлар учун сезиларли фойда келтиради, жумладан, таваккалчиликни аниқлаш, аудит самарадорлигини ошириш, ички назоратни кучайтириш ва манфаатдор томонларнинг ишончини ошириш. Бироқ, ташкилотлар ушбу ёндашувнинг харажат, мураккаблик, маълумотларнинг махфийлиги билан боғлиқ муаммолар ва технологияга потенциалига ҳаддан ташқари боғлиқлик каби камчиликларни ҳам ҳисобга олишлари керак. Доимий мониторингнинг афзалликлари ва чекловларини синчковлик билан баҳолаган ҳолда, аудиторлар ўзларининг махсус

контексти учун энг тўғри ёндашувни аниқлашлари ва иш сифати ва самарадорлигини ошириш учун ушбу инновацион техникадан самарали фойдаланишлари мумкин.

Молиявий мониторинг ёрдамида ташкилот фаолиятининг нафақат якуний кўрсаткичлари, балки молиявий ресурсларни талаб қиладиган барча соҳалари доимий равишда текширилади. Шу билан бирга, текширишнинг устуворлиги эгаси томонидан белгиланиши ва йиллик ҳисоботларда акс эттирилган кўрсаткичларга эмас, балки мураккаб соҳаларга қаратилган бўлиши мумкин.

Масофавий аудитда мониторингдан фойдаланишда илғор хориж тажрибасини ўрганиш ва унинг ижобий томонларини мамлакатимиз амалиётида қўллаш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Адабиётлар/ Литература/ References:

ahia.org (2022) *Defining the Meaning of 'Auditing' and 'Monitoring' & Clarifying the Appropriate Use of the Terms*. Mark P. Ruppert, CPA, CIA, CISA, CHFP is the Director of Audit Services at Cedars-Sinai Health System, Los Angeles, California. He is a former Chairman of the Board of AHIA. He may be contacted at Mark.Ruppert@cshs.org. Chrome extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/ <https://ahia.org/wpcontent/uploads/2022/12/DefiningAuditingAndMonitoring.pdf>.

Варфоломеев А.А. (2021) ФАТФ: междуна-родные стандарты финансового мониторинга и их имплементация в России // Вестник дипломатической академии МИД России. Россия и мир, no. 3 (29), с. 6-20.

Кодекс (2024) Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси.

Кознов А. (2024) С 1 августа вступили в силу новые правила финмониторинга для аудиторов, бухгалтеров, налоговых консультантов, риэлторов и операторов лотерей. https://biz.ligazakon.net/ru/news/229333_s-1-avgusta-vstupili-v-silu-novye-pravila-finmonitoringa-dlya-auditorov-bukhgalterov-nalogovykh-konsultantov-rieltorov-i-operatorov-loterey.

Наркевич Н. В. (2016) Налоговый мониторинг как форма налогового контроля Наркевич Н. В. ЖУРНАЛ. Проблемы современной науки и образования.

Синцова Е.А. (2024). Финансовый мониторинг, внутренний контроль и аудит как системы проверки финансов организации // Фундаментальные исследования.– № 1. – С. 44-49.

Словарь (2009) Управление рисками – словарь (Руководство ИСО 73:2009 г.), ИСО, Женева, сайт: www.iso.org.

Энциклопедия (2022) Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси – QOMUS.INFO. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-m/monitoring-uz/.6.06.2022>.